

## İtalya-Habeşistan Savaşı, Vehip Paşa ve Türkiye

Yüksel Nizamoğlu<sup>1</sup>

### zet

1935-1936 yıllarında yaşanan İtalya-Habeşistan Savaşı, Türk kamuoyunda büyük bir ilgiyle izlenmiştir. Habeş-İtalyan gerilimi 1935 yılı Mayıs ayından itibaren Türkiye’de yayınlanan gazetelerde önemli bir yer tutmuş, bunda; bir taraftan Türkiye-İtalya ilişkilerinin iyice gerginleştiği bir dönemde meydana gelmesi, diğer taraftan da 1. Dünya Savaşı’nın önde gelen komutanlarından Vehip Paşa’nın Habeş ordusunda görev alması etkili olmuştur. Türk Dışışleri görevlileri de savaş öncesinden başlayarak gerek raporlarla, gerekse yabancı gazetelerdeki haberleri tercüme ederek Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı makamlarını bilgilendirmeye çalışmışlardır. Bir Türk komutanın Habeş ordusunda görev alması dünya kamuoyunda ses getirmiş, Vehip Paşa ile ilgili haberler Time başta olmak üzere çeşitli yabancı süreli yayınlarda yer bulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Hkmeti Habeşistan ile İtalya arasındaki gerginliği ve daha sonra da yaşanan savaşı yakından izlemiş, Vehip Paşa’nın da Habeş ordusunda görev alması bu ilgiyi daha da artırmış, Türk basını da savaşla ilgili haberleri sürekli olarak gündeme taşımıştır.

**Anahtar kelimeler:** Türkiye, İtalya, Habeşistan, Vehip Paşa, Haile Selasiye

### Italo-Abyssinian War, Vehip Pasha and Turkey

#### Abstract

Second Italo-Abyssinian War between 1935 and 1936 was followed with great interest by the Turkish public. The tensions between Italy and Ethiopia had an important place in Turkish newspapers since May in 1935. This is because it happened in a period when relations between Turkey and Italy got worse and Vehip Pasha, one of the leading commanders of World War I, served in Ethiopian army. Turkish diplomats, starting from pre-war, tried to inform the prime minister’s office and presidency both with reports and by translating the news in foreign press. The fact that a Turkish commander served in Ethiopian army made a tremendous impact on world opinion and news about Vehip Pasha had a wide foreign press coverage. Turkish government closely followed the tensions and later war between Italy and Ethiopia. The fact that Vehip Pasha served in Ethiopian army increased this interest and the Turkish press continuously reported the news about the war.

---

<sup>1</sup> Dr, Fatih Üniversitesi Ankara Meslek Yksekokulu, ynzamoglu@fatih.edu.tr

**Key words:** Turkey, Italy, Abyssinia, Vehip Pasha, Haile Selassie.

## GİRİŞ

Vehip Paşa, I. Dünya Savaşı'nda önce Müstakil Hicaz Fırkası, daha sonra da II. ve III. Ordu komutanlıkları görevlerinde bulunmuştur. III. Ordu'nun 1918 yılındaki ileri harekâtında ordu komutanlığı görevinde bulunan Vehip Paşa, Batum'un alınmasından sonra Şark Orduları Grubu Komutanlığı'na getirilmiş(18 Haziran 1918), fakat bu görevi uzun sürmemiş ve 6 Temmuz 1918 tarihli irade-i seniye ile "*ordu grubu kumandanlığı tahsisatıyla*", "*Karargah-ı Umumi*" emrine alınmıştır. Mondros Mütarekesi ülkenin kaderinde yeni bir dönem başlattığı gibi, Vehip Paşa için de sıkıntılı bir süreci başlatmıştır. İttihat ve Terakki aleyhindeki yayınlar sırasında Vehip Paşa da öne çıkmıştır. 1919 yılının Mart ayında ise tutuklanmış ve Bekirağa Bölüğü'ne konulmuştur. Vehip Paşa da diğer İttihatçılar gibi yurtdışına kaçmayı tercih etmiş ve önce İtalya'ya gitmişti. Bu sırada hakkında yargılanması için irade-i seniye çıkarılmıştır. Ancak yurtdışına kaçtığı anlaşıldığından 3 Eylül 1921 tarihinde askerlik mesleğinden çıkarılarak dört ay hapis cezasına mahkûm edilmiştir. Vehip Paşa bundan sonra hayatının ondokuz yılını yurtdışında yaşamış, değişik ülkelere gitmiş ve çeşitli olaylarla istihbarat raporlarına konu olmuştur. İtalya'da bulunduğu dönemde İttihatçılarla birlikte hareket eden Vehip Paşa Romanya'ya geçtikten sonra Türkiye'nin yeni yönetimi aleyhinde faaliyetlere girişmiş, 1928 yılında da Türk vatandaşlığından çıkarılmıştır. Vehip Paşa vatandaşlıktan çıkarıldıktan sonra Romanya'dan ayrılarak önce Atina, sonra da Mısır'a gitmiş ve yurda dönünceye kadar kısa aralıklar dışında burada yaşamıştır. Vehip Paşa Mısır'da bulunduğu günlerde de Ankara Hükümeti'ne karşı muhalefetini sürdürmüş, bu nedenle de takip devam etmiş ve hakkında muhbirler tarafından raporlar yazılmıştır. Bu raporların bir kısmı Dahiliye Vekaleti'nden Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'ne de gönderilmiştir(Ayrıntı için bkz: Nizamoğlu, 2010). Vehip Paşa'nın Mısır ordusunda Kral Fuad'ın isteğiyle askeri ıslahatlara giriştiği, ancak Habeşistan'a gitmesiyle bunun da yarıda kaldığı iddia edilmiştir(Kutay, 1965:1302).

I. Dünya Savaşı'nın galipleri arasında yer almasına rağmen isteklerini gerçekleştiremeyen İtalya, savaş sonrasında yayılmacı bir politika izlemeye başlamış ve yeni hedefler belirlemişti. Bu hedeflerin başında da Habeşistan yer almış, İtalya'nın Habeşistan'a yönelik politikaları dünyada büyük yankı uyandırmıştır. İtalya'nın Habeşistan'a yönelik emelleri, zaten İtalya ile gittikçe

kötüleşen ilişkiler içinde bulunan Türkiye'nin de en önemli gündemlerinden birisi olmuştur. Türkiye'nin Habeşistan'a ilgisi savaştan yıllar öncesine dayanmaktadır. Türkiye daha 22 Ekim 1930 tarihinde Habeşistan İmparatoru Haile Selasiye'nin "tetevvüc (taç giyme)" merasiminde "*fevkaledde murahhas ve Büyükelçi*" sıfatıyla hazır bulunması için Kahire elçisi Muhittin Paşa'yı görevlendirmiştir(BCA, S.10104, F.030.18.01,02, D.439-2, Y.14.69.8; 22.10.1930). 1933 yılına gelindiğinde, Habeşistan'daki "*Türk hukuk ve menfaatlerinin korunması için*" Adis-Ababa'da bir fahri konsolosluk kurulması kararlaştırılmış ve bu göreve oradaki Alman firmalarının temsilcisi olan Hans B.W. Bohnenberger tayin edilmiştir(BCA, S.13862, F.030.18.01,02, D.108-41, Y.33.10.6; 18.2.1933). Türkiye, Habeşistan'la ilgili gelişmeleri yakından izlemiş, özellikle Türk-İtalyan ilişkilerinin gergin bir şekilde seyrettiği bu dönemde gerek Başbakanlık, gerekse Cumhurbaşkanlığı makamına sık sık bilgiler verilmiştir. Özellikle Vehip Paşa'nın adının da Habeşistan'la birlikte anılması ilgiyi artırmıştır. İtalyan-Habeş ihtilafı hakkında karşılaştığımız ilk bilgi 1934 yılına aittir. 27 Aralık 1934 tarihinde Roma Büyükelçiliği'nden gelen bilgiler Hariciye Vekaleti tarafından Başbakanlık'a sunulmuştur(BCA, F.030.10.0.0, D.424378, Y.238.605.15; 27.12.1934). Paris Büyükelçiliği, 1935 yılı Mayıs ayında hakeme sevki İtalya tarafından kabul edilen İtalyan-Habeş ihtilafının incelenmesi için Yunanistan'ın Paris Elçisi Politis'in seçildiğini bildirmektedir. Türkiye'nin o sıradaki Paris Büyükelçisi Suat Davaz tarafından gönderilen raporda; Mussolini'nin ihtilafta Avrupa hukukçularının ve Avrupa devletlerinin Habeşlerin yanında yer almalarının önüne geçmek için gayret ettiğini ve davayı kaybetmemek için uğraştığını belirtmekteydi. Bu sırada İtalyanların Eritre ve Somali sömürgelerinden topladığı asker sayısı 100.000 civarındaydı. İtalya harekete geçmek için bölgede etkili olan büyük yağmur mevsimin geçmesini beklemekteydi. İtalyanların muhtemel saldırı tarihi için de Eylül ayı tahmin edilmekteydi(BCA, F.030.10.0.0, D.424389, Y.238.605.26, 12.5.1935). Bir ay sonra da Roma Büyükelçiliği İtalyan-Habeş ihtilafı hakkında yeni bilgiler göndermiştir. Buna göre Mussolini, Meclis ve Senato'da Habeşistan'a karşı bir girişimleri olmadığını söylemişse de, İngiltere ve Fransa'nın Roma elçileri İtalya'nın Habeşistan'a karşı düşmanca politikalarının devam ettiğini ifade etmişlerdir(BCA, F. 030.10.0.0, D. 400-3298, Y. 221.491.30, 5.6.1935). Roma Büyükelçiliği, 12 Haziran 1935 tarihinde İtalyan emellerine dair daha somut bilgiler vermektedir. Bölgeye gönderilmek üzere

yeniden bazı birliklerin silah altına alındığını, Mussolini'nin son konuşmasında Habeşistan'la mutlaka hesaplaşılacağını söylediğini bildirmektedir. Buna göre; İtalyan basını o dönemde Habeş kuvvetlerinin 200.000 kadar olduğunu, bölgedeki İtalyan kuvvetlerinin de sayısının 130.000'e ulaştığını yazmaktaydı(BCA, F. 30.10.0.0, D. 424392, Y. 238.605.29, 12.6.1935).

### **Vehip Paşa'nın Habeş Ordusu Komutanlığının Gündeme Gelmesi**

Habeşistan Savaşı'nın gündeme gelmesiyle önce psikolojik savaş başlamış; İtalya, Habeşistan ve İngiltere bu savaşın tarafları olarak öne çıkmışlar, bir süre sonra Vehip Paşa'nın Habeş ordusunda görev alacağını ortaya çıkmasıyla Türkiye de bu sürece dahil olmuştur. Dönemin yabancı gazete ve dergilerinde bu gelişmeler çok açık bir şekilde görülebilmektedir. Vehip Paşa'nın Habeş ordularına komutanlık yapacağı bilgisi ilk defa 2 Temmuz 1935 tarihinde Hariciye Vekaleti tarafından Başbakanlık makamına bildirilmiştir. Bundan sonra aktarılacak olan bu bilgiler Mısır ve İtalyan gazetelerine dayanmaktadır. Ancak gazeteler komutanın ismini "*Vassıf*" olarak yazmış, Hariciye Vekaleti ise Başbakanlık makamına gönderdiği yazıda bu ismin doğrusunun "*Vehib*" olduğunu belirtmiştir. Ottobre gazetesi 13 Haziran 1935 tarihli haberinde; Habeş Orduları Başkomutanlığı'na tayin edilen Vehip Paşa'nın çok tanınmış bir kişi olduğunu, ancak tanınmasının asıl nedeninin askeri meziyetleri olmadığını belirtmiştir. Gazeteye göre Vehip Paşa da ülkeyi terk eden Vahdettin'in yanında yer almış, Malta'dan Mısır'a geçmiş ve servetini tüketmiş olduğundan kendi hayatını kendisi kazanmaya başlamıştır. Gazete burada ilginç, fakat doğru olmayan iddialar ortaya atmaktadır: Vehip Paşa, Mısır'da geçimini sağlamak için, "*...daha az şerefli olmakla beraber daha kazançlı bir işe atıldı: Mısır'a kaçak sureti ile ithal ettiği afyon ve kokain ticaretine*" başlamıştır. Gazete iddiasını devam ettirerek Vehip Paşa'nın bu sayede zenginleştiğini, otomobilleri ve katipleri olduğunu, hatta yaşı ilerlemesine rağmen kendisine bir de harem kurduğunu, Mısır'da elde ettiği "*yüksek himaye*" ile polis ve İngiliz memurlarına yakalanmadığını ileri sürmektedir. Gazeteye göre; Enver ve Cemal Paşaların "*clique*"ine mensup olan Vehip Paşa, Ermeni isyanlarını şiddetli bir şekilde bastırarak, ülkeyi büyük bir felakete sürükleyen İttihatçılarla kader birliği yapmıştı. Gazete haberini, "*İşte 'Yuda Aslanı'nın ordusunun kumandasını tevdi ettiği adam budur*" diyerek bitirmişti. Bu yayından da anlaşılacağı gibi İtalyan basını hem Türkiye'nin

tavrından, hem de Vehip Paşa'nın komutanlık görevini üstlenmesinden rahatsız olmuş ve aleyhte yayınlarını artırmıştır. Hariciye Vekaleti'nin Başbakanlık'a gönderdiği diğer haber ise 12 Haziran 1935 tarihli "Messagero" gazetesinden alınmıştı. Messagero, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra Mısır'a giderek Kahire'de yaşamaya başlayan Vehip Paşa'nın İtalya ile ihtilaf halinde olan Habeş ordusuna komuta etmek üzere Habeşistan'a gittiğini belirtmekteydi. Gazeteye göre General Vehip; hem Kemal Atatürk'ün hem de İtalyanların düşmanıydı ve Kemalist makamlar da Vehip Paşa ile hiçbir ilgilerinin olmadığını açıklamışlardı(BCA, F. 030.10.0.0, D. 92A179, Y. 06.693.28, 2.7.1935). Türkiye'nin İtalyan-Habeş ihtilafında aldığı tavırlar ve Vehip Paşa'nın Habeş ordusunda görev alacağı iddiaları İtalya basınında bundan sonra da yer almaya devam etmiştir. İl Giornali d'İtalia gazetesi Türk basınının tavrını eleştirmekte ve İtalya'ya karşı samimiyet göstermediğinden şikayet etmektedir. Türk matbuatındaki yayınlar ve başyazılar hep İtalya aleyhinde çıkmakta, resimler de aşağılayıcı bir şekilde yayınlanmaktadır. Son zamanlarda daha tarafsız yayınların yer alması gazete tarafından sevinçle karşılanmış ve İtalya'nın diğer bütün devletlerden tek isteğinin "dürüst bir tarafsızlık" olduğu vurgulanmıştır. Gazeteye göre, Türkiye'nin Habeşistan'da hiçbir menfaati yoktur. Bu nedenle İtalya ile karşı karşıya gelmesi de anlamsızdır. Zaten Türkiye, artık İslam dünyasını temsilden ve haklarını savunmaktan da vazgeçmiştir. Şimdiye kadar Türkiye'nin Avrupa devletleriyle gerek hak gerekse saygı görme itibariyle aynı seviyede olmasında İtalya'nın büyük katkısı olmuştur. İtalya, Türkiye'ye karşı hiçbir aleyhte girişimde de bulunmamıştır(BCA, F. 030.10.0.0, D. 424406, Y. 238.606.7, 4.9.1935). Türkiye ise bu dönemde bir taraftan yabancı gazeteleri izlemekte, diğer taraftan çeşitli istihbaratlarla bilgi almaya çalışmaktaydı. Eylül ayına gelindiğinde bütün dünya savaşın başlamasını beklerken, İtalya'nın savaş ilanı Ekim ayı başında gerçekleşmiştir. Çünkü yağmur mevsimi önceki yıllara göre uzadığından savaşın başlaması da gecikmekteydi. Yağmur mevsiminde bataklık haline gelen toprakların ancak Ekim sonuna doğru kuruması beklenmektedir. Habeş İmparatoru Milletler Cemiyeti'nin artık savaşa engel olamayacağını düşünmekte, hazırlıklarını tamamlamaya çalışmaktadır. Aynı dönemde Habeş askerleri erzak ve cephaneyi çarçur etmeye alışık olduklarından savaş uzayacak olursa açlık tehlikesinden endişe ediliyordu(BCA, F. 030.10.0.0, D. 43959, Y. 266.798.8, 23.10.1935). Eylül ayında ise Türkiye'nin Halep Konsolosu Hariciye

Vekaleti'ne ilginç bir haber vermekteydi. Halep Konsolosu'na göre; İtalyan ajanları Suriye'de işçi kaydı yapmakta, manda idaresi de bu konuda hoşgörülü davranmaktaydı. Hatta "aç ve serseri Suriyelilerle bir kısım Ermeniler", İtalyan vaatlerine aldanarak Afrika'ya gitmekteydiler. Habeşistan'a şu ana kadar üç partide 500 kadar gönüllü sevk edilmişti. Maslahatgüzar ayrıca Havran taraflarında da İngilizlerin gönüllü kaydı yaptıklarını bildiriyordu(BCA, F. 030.10.0.0, D. 400-3326, Y. 221.492.24, 26.9.1935).

### **Vehip Paşa'nın Habeşistan'da Ordu Komutanlığı Görevini Üstlenmesi, Faaliyetleri ve Türk Kamuoyu**

1935 yılı ortalarında dünya kamuoyunun en önemli gündem maddesi, İtalya ile Habeşistan arasındaki ilişkilerin savaşa dönüşeceği konusuydu. Vehip Paşa, Mısır'dan ayrılmış, Port-Sait'teki Habeş Konsolosluğu'ndan yol parası alarak Cibuti'ye doğru hareket etmiştir. Vehip Paşa'nın Mısır'dan Habeşistan'a hareketinin 1935 yılı Haziran ayı başlarında olması kuvvetle muhtemeldir(BCA, A:IV-16-6, D: 6, F1-11, 8.6.1935). Bu dönemde Vehip Paşa'nın Habeş Orduları komutanlığı görevine getirileceği şeklindeki haberler, Türk basınında yer almaya başladı. Habeş-İtalyan gerilimine zaten çok geniş yer veren basın, Vehip Paşa'nın komutanlık görevini üstleneceği haberi üzerine Habeşistan'daki gelişmeleri daha ayrıntılı bir şekilde ve ilk sayfadan vermeye başladı. Vehip Paşa'nın adının bu şekilde gündeme gelmesi Ankara Hükümeti'ni rahatsız etmiş olacak ki, Hükümet bir açıklama yapma ihtiyacı duymuştur. Ayın Tarihi dergisinde; 15 Haziran tarihli olaylar özetlenirken, Hükümet'in Vehip Paşa hakkındaki çok kısa bir açıklaması yer almıştır: "*Vehib Paşa, İstiklal Mücadelesi'nin başından beri Türkiye'den çıkmış ve bin bir maceraya girmiş bir adamdır. Memleketinden başka her emele hizmet edecek bir yaradılıştadır ve Türk vatandaşlığından birçok seneler evvel ıskat edilmiştir*"(Ayın Tarihi, 1935: 10). Ayın Tarihi'ndeki bu açıklamaya karşılık, Cemal Kutay ise Atatürk'ün Vehip Paşa'nın Habeş ordusunda görev almasını büyük bir ilgiyle karşıladığını, hatta o sırada İtalya ile olan gerginliğin de etkisiyle Tefik Bıyıklıoğlu'na durumu inceleyerek düşünce ve bilgilerini Vehip Paşa ile paylaşmasını söylediğini ileri sürmektedir(Kutay, 1965: 1304). Ayın Tarihi'nde yer alan bu kısa açıklamadan iki hafta sonra da Vehip Paşa'nın "*Habeşistan Orduları Başkomutanlığı*" görevine tayin edildiği bilgisi verilmiştir(BCA, A:IV-16-6, D: 65, F1-12, 22.6.1935).

*“Habeşistan’a kumanda etmek için değil, harb etmek ve yenmek için gelmiştim...”*. Vehip Paşa kendisiyle savaştan sonra yapılan röportaja böyle başlıyordu. Vehip Paşa’ya göre; Habeşler İmparator Haile Selasiye’den önce, İtalyanlara karşı başarılı olmuşlar ve yıllarca zafer sarhoşluğu yaşamışlar, hatta İtalyanların bir daha kendilerine saldırmayacağını düşünmeye başlamışlardı. Haile Selasiye ise tahta çıktıktan sonra Atatürk’ü örnek alarak yenilikler yapmaya çalışmıştı. Bir taraftan da askeri alanda ıslahlara girişmiş, bir Harp Okulu açmış, yaptığı yeniliklerde İsveç ve Belçika’dan gelen subay ve askeri heyetlerden de yararlanmıştı. Ancak Belçika’dan getirilen heyet iki yıl kaldığı halde çok ciddi bir aşama kaydedilememişti. Vehip Paşa bu durumu, *“... Bu sebeple tam iki sene çalıştıkları halde değil bir tabur, bir bölük bile hazırlıyamamışlardı. Asker diye elimize verdikleri iki alay vardı ki; her yerde paniğe öneyak olan da işte bunlardı...”* şeklinde anlatmakta, Habeşistan’ın bu sırada ne eğitimi askeri, ne cephanesi, ne de parası olduğunu söylemektedir(Kandemir, 1939: 5). Vehip Paşa’nın Habeşistan’a gitmesinden sonra da özellikle yabancı gazetelerde haber olmaya başladığını görmekteyiz. Bu konuda 7 ve 8 Ağustos günlerinde Mısır’da yayınlanan El-Ahram Gazetesi’nde bir yazı yayınlanmıştır. *“Türkiye ve Habeş Meselesi”* başlığını taşıyan bu yazı ayrıntılı bir şekilde kaleme alınmış, General Vehip Paşa’nın resmi bir şekilde Necaşi’nin hizmetine teklif edildiği belirtilmiş ve bu teklifin ne anlama geldiği sorgulanmıştır. El-Ahram Gazetesi bir gün önce gelen telgraflardan; Türkiye Cumhuriyeti’nin Habeş ordusunun tanzimi için *“Yanya Kahramanı Vehip Paşa”*’yı teklif ettiğini, bu haberin çok önemli bir gelişme olduğu belirtmiştir. İngiltere’nin başını çektiği Avrupa devletleri, hem Habeşistan’ı korumak istemekte, hem de açıktan engel olamamaktadır. El Ahram’a göre; özellikle İngiltere’nin Habeşistan’da pek çok menfaati bulunmasına rağmen İtalya’yı gücendirmemek için bir türlü silah ve cephane göndermemektedir. Türkiye ise doğrudan hiçbir menfaati bulunmamasına rağmen büyük komutanlarından birisini Habeşistan’ın emrine vermiştir. El-Ahram’a göre; Türkiye’nin bu siyasetinin taraftarlık siyasetinden ileri geldiği söylenemese de, Türkiye Habeşistan’a elçi göndermekle zaten İtalya’ya karşı olan tepkisini göstermiştir. Bu tepki çok öncelere dayanmakta olup Trablusgarp Savaşı ve Oniki Ada’nın işgali ile başlamış, Adana ve Güney Anadolu sahillerine karşı İtalya’nın beslediği emellerle devam etmiştir. Zaferden sonra iki devletin ilişkileri iyileşmiş, hatta geniş kapsamlı bir dostluk anlaşması yapılması

gündeme gelmişse de Mussolini'nin üç yıl önceki beyanları Türk kamuoyunun büyük bir tepkisine neden olmuştur. Hatta Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Mareşal üniformasını giyerek İtalyan elçisini davet etmiş ve Mussolini'nin söylediği nutku göstermiş ve "*Mussolini'ye söyleyiniz ki, ben hazırım*" demiştir. İtalyan elçi tepkinin nedenini anlayınca, Mussolini'nin beyanlarının Türkiye'ye karşı olmadığını ifade etmiştir. Türkiye bu gelişmeden sonra İtalya'nın dış politikasını yakından takip etmiş, askeri kuvvetlerini takviye ederek ve Balkan devletleriyle Balkan Antantı'nı yaparak tedbir almaya çalışmıştır. El-Ahram bundan sonra Vehip Paşa hakkında bilgiler vermektedir. Aslen Arnavut olduğunu söylediği Vehip Paşa'nın, Balkan Harbinde Yanya'yı savunarak "*Yanya Kahramanı*" olarak şöhret kazandığını, Birinci Dünya Savaşı başlangıcında Hicaz'da vali olduğunu, savaşta Çanakkale Muharebeleri'nde büyük kahramanlıklar gösterdiğini belirtmektedir. Ancak bu yazıda Vehip Paşa ile ilgili olarak yanlış bilgiler de yer almış, Gazi'nin komutası altında Milli Mücadele'ye katıldığı, zaferden sonra Gazi ile yollarının ayrıldığı ve Rauf Bey'in fırkasına girdiği yazılmıştır. El-Ahram'a göre; Gazi ile anlaşmazlıklarından dolayı ülkeyi terk etmek zorunda kalan Vehip Paşa, Mısır'a giderek üç yıl boyunca Halvan şehrinde kalmıştır. Burada yaşadığı sırada İtalyan-Habeş ihtilafı üzerine Habeş İmparatoru ile haberleşmeye başlamış, sonunda da İmparator'un isteğiyle Adis-Ababa'ya hareket etmiştir. El-Ahram bundan sonra daha da ilginç bir bilgi aktarmakta, Vehip Paşa'nın Habeşistan'a gitmesinden sonra Türk Hükümeti'nin kendisini affettiğini, hatta orduya da iade ederek bu kararı kendisine tebliğ ettiğini ve çıkması beklenen savaşta kendisini Habeş Ordusu'nun eğitim ve komutası için görevlendirdiğini yazmaktadır(CA, A:VII-2-d, D: 93, F: 13-2, 13-3, 1935; A:IV-16-b, D: 65, F:1-21, 4.9.1935).

Vehip Paşa, Habeşistan'a gider gitmez İmparator'la görüşmüş ve Haile Selasiye'nin savaşı çok uzak ihtimal olarak gördüğünü anlamıştı. Vehip Paşa ise İtalyanların savaşta kararlı olduklarını, hiçbir devletin kendilerine engel olamayacağını söylemiş ve kendi teklifini sıralamıştır: Habeşler ya İtalya'nın tekliflerini kabul etmeli, ya da onlar hazırlıklarını tamamlamadan bütün cephelerde aynı anda taarruza geçmelidirler. Haile Selasiye bunun üzerine Vehip Paşa'dan ayrıntılı bir rapor istemiştir. Vehip Paşa, kısa zamanda bir rapor hazırlayarak İmparator'a sunmuşsa da üç ay süresince bir gelişme olmamıştır. Bu süre içinde İmparator'un "*misafir-i has*"ı olarak bir villada kalan Vehip Paşa, günlerini bomboş bir şekilde geçirmiştir(Kandemir, 1939: 5). Vehip



Paşa'nın boş bir şekilde geçirdiği günlerde neler yaşadığını eşi Nezihe Hanım'a ve damadı Dr. Talat Bey'e yazdığı mektuplardan anlamak mümkündür. Vehip Paşa bu mektubu Nezihe Hanım'a 2 Temmuz 1935'te Adis Ababa'dan yazmış ve henüz vazife almadığını, bu konuda sabırlı olmak gerektiğini, hatta canı sıkıldığı takdirde geri dönebileceğini söylemektedir. Kendisinin burada görev almak üzere geldiğini duyanların kıyametleri kopardığını, ancak İmparator Haile Selasiye'nin bunlara hiç kulak asmadığını belirtmektedir(CA, A:IV-16-b, D: 65, F: 1-13, 1-14, 15.8.1935). Vehip Paşa, Kandemir'in yaptığı röportajda da İmparator'un baskılar nedeniyle hemen görev vermediğini, bir kenarda bekletmeyi tercih ettiğini söylemekteydi. İtalyanlar daha da ileri giderek Vehip Paşa'ya geri dönmesi karşılığında “*birçok cazip vaatlerde*” bulunmuşlardı(Kandemir, 1939: 5) Vehip Paşa aynı tarihte damadı Dr. Talat'a da bir mektup yazmış, Habeşistan'da henüz görev almadığını, ancak İmparator'un “*misafiri hassı*” olarak bulunduğunu belirtmiştir. Vehip Paşa ayrıca; iklim değişikliğinden dolayı hastalandığını, tansiyonunun yükseldiğini, söylemek istediği kelimeleri bile söyleyemeyecek bir duruma düştüğünü, bir Alman doktorun kendisini muayene ederek tedaviye başladığını yazmaktaydı ve rahatsızlığı bu şekilde devam ederse geri döneceğini söylemekteydi. Vehip Paşa damadına rahatsızlık nedenini iklim değişikliği olarak yazarken, yıllar sonra Kandemir'le yaptığı röportajda ise zehirlendiğini iddia edecektir(CA, A:IV-16-b, D: 65, F: 1-13, 1-14, 15.8.1935, Kandemir, 1939: 5). Cumhuriyet gazetesi, 30 Eylül 1935 tarihli sayısında Habeşistan'ın genel seferberlik ilan ettiğini, savaşın bu hafta içinde başlamasının beklendiğini, “*Avrupa'da tam bir harp havası*” estiğini yazmaktaydı(Cumhuriyet, 30 Eyll 1935). Ertesi gün ise Habeş İmparatoru'nun seferberlik uygulamasını sonraya bıraktığı, ancak buna rağmen İtalya'nın bütün kuvvetlerini seferber ettiği belirtilmiştir. Bu dönemde özellikle İngiltere ve Fransa'nın İtalya'ya karşı nasıl bir tepki göstereceği gündeme gelmişti. Gazetede Habeş ordusuyla ilgili sayılar da verilmiş, 250.000 kişinin silahaltına alındığı, seferberlikle beraber bu sayının yarım milyona, hatta bir milyona kadar çıkacağı belirtilmiştir. Askerler uzun bir eğitim ve sağlık kontrolüne tabi olmadan askere alınacaklarından seferberliğin de çok kısa zamanda gerçekleşeceği bildirilmiştir. İtalyan Hkmeti de Eritre ve Somali'de tedbirler almaktadır. Bu sırada İtalya, 30.000 askeri ve 70 zırlı otomobili daha Eritre sınırına göndermiştir(Cumhuriyet, 1 Birinciteşrin 1935). Savaşın çıkması kesinleşince İmparator Haile Selasiye Vehip Paşa'yı davet etmiş ve “Cenup”

cephesinin sorumluluğunu vermiş, bu cephede Dedjasmatch Nassibu(Nasibu Decezmaç) adlı bir komutanla beraber olacağını söylemiştir. Bu görevlendirme savaşın başlamasından iki gün önce olmuştu(Kandemir, 1939: 5.) Vehip Paşa, Reuter Ajansı'na verdiği demeçte; Fransa'da Sen Sir Mektebi'nde bir süre misafir ğretmen olarak bulunduğunu ve bu sırada *"ok asil ve kibar"* bir Habeş kraliyet mensubu olan Nassibu'nun da talebeleri arasında olduğunu, Habeşistan'a gitmesinde de Nassibu'nun kendisinden yardım istemesinin etkili olduğunu söylemiştir: *"Biz Türkler, hürriyet ve istiklalleri için mücadele eden bütün milletlere karşı en samimi hislerle doluyuzdur. şartlar elverişsiz olmakla beraber bu teklifi kabul etmekle ben, Türk kumandanı olarak ecdadımın an'anelerine bağlı kaldım"*(Kutay, 1965:1302-1303).

Vehip Paşa artık Habeşistan'da bulunuyor ve Habeş ordusunu İtalyanlara karşı savaşa hazırlıyordu. Türkiye ise bir taraftan Habeş-İtalyan gerilimini yakından izlemekte, diğer taraftan da Vehip Paşa'nın durumu hakkında bilgi almaya çalışmaktaydı. Vehip Paşa Habeşistan'a gittikten sonra o sırada Ürdün'de bulunan Çerkez Ethem'e de mektup yazarak kendisini Habeşistan'a davet etmiştir. Vehip Paşa Ethem'e yazdığı mektupta; Habeşistan'ın dağlık olduğunu, birçok yerde yol olmadığını belirterek bu arazinin gerilla muharebesine elverişli olduğunu, bu iç için de biçilmiş kaftan olarak kendisini tercih ettiğini belirtmiş, böyle bir işe girişirse büyük bir mevki ve para elde edeciğini yazmıştır. Ethem, savaşa gitmek istemişse de hastalığının nüksetmesi üzerine bundan vazgeçmek zorunda kalmıştır(Kutay, 1973, C. II: 309-311).

### **İtalyan-Habeşistan Savaşı'nın Başlaması ve Gelişimi**

20.000 kişilik İtalyan ordusu Musaali dağında sınırı geçerek, 2 Ekim 1935 günü Habeş topraklarına girmiş ve böylece İtalyan-Habeş Savaşı başlamıştır. İtalyan lider Mussolini ise halkı galeyena getirmeye çalışmış, radyodan yaptığı konuşmada *"Ey ihtilal çocukları, hazır olunuz, hareket saati geldi"* şeklinde konuşmuş, Roma'da da Milletler Cemiyeti'ni protesto eden 100.000 kişinin katıldığı bir miting düzenlenmiştir(Cumhuriyet, 3 Birinciteşrin 1935). İtalyan saldırıları bundan sonraki günlerde de devam etmiş, iki ordu arasında şiddetli muharebeler yaşanmaya başlamıştır. İtalyanların ilk saldırıları, Eritre sınırına yakın olan Adua ve Adigrat'a yönelik gerçekleşmiştir. Habeşler, Adua'da İtalyanların ilk iki saldırısını püskürterek 1.700 kayıp verdimişlerdir. Bu sırada Ogeden eyaletinde de muharebeler başlamıştır(Cumhuriyet, 4

Birinciteşrin 1935). Muharebeler ilk günlerdeki şiddetini bir süre sonra kaybetmiştir. Özellikle şiddetli yağmurların başlaması ve İtalyanların kollar arasında irtibat kurmak için yavaşlamaları bunda etkili olmuştur(Cumhuriyet, 5 Birinciteşrin 1935). Savaşın başlamasıyla birlikte yabancı basının da Vehip Paşa'ya ilgisi artmış ve Paris'te yayınlanan "Le Soir" gazetesi 5 Ekim 1935 tarihinde Vehip Paşa ile yaptığı bir röportaja yer vermiştir. Buna göre Vehip Paşa Habeşistan'da "Cenub Cephesi Başkomutanlığı" görevini üstlenmiştir. Muhabir Thomson, Vehip Paşa ile Türk Maslahatgüzar aracılığı ile tanışmış ve güvenini kazanarak bu röportajı yapabilmiştir. Muhabirin Vehip Paşa hakkında edindiği izlenim; "...hiçbir şey önünde yılmayan müthiş bir irade ve enerji, aynı zamanda da isabetli bir temkin..." şeklinde olmuştur. Thomson'a göre; "Yenilmez bir irade ve amansız bir karar verme hassalarına sahip bulunan Vehib Paşa, daimi bir istikrarsızlık içinde yüzen bu memlekette harikalar yaratmak kabiliyetindedir. Kendisinin İslam alemindeki müthiş askeri prestiji ve "Resulullah'ın tilmizi" olması, münhasıran İslamlardan müteşekkil olan İtalyan koloni orduları üzerinde derin bir tesir yapmaktadır". Bu durum etkisini göstermiş ve Somali'deki İtalyan birlikleri içinde yer alan yerlilerden birçok asker kaçmıştır. Muhabir Vehip Paşa'yı tamamen "nikbin (iyimser, her şeyi iyi tarafından gören)" şeklinde değerlendirmektedir. Vehip Paşa muhabire, kumandasında bulunan Ogeden cephesinde gereken bütün savunma tedbirlerinin alındığını, bölgenin mkemmел bir savunma hattına dönüştürüldüğünü, hatta bir "Afrika Verdun'u" olduğunu söylemekte ve "... şayet İtalyanlar benim sahamda bir taarruz hareketi yapacak olurlarsa, ikinci bir "Caporetto" ile karşılacakları muhakkaktır..." demektedir(BCA, F.030.10.0.0, D.92A180, Y.106.693.29, 14.10.1935). Vehip Paşa İtalyan sömürgelerindeki yerli Müslümanlar için, "Herhalde ben İtalyan generali yerinde olsam, ciddi işler hususunda bu İslamlara pek fazla güvenmem..." ifadesini kullanmıştır. İşte burada Vehip Paşa'nın Habeşistan Savaşı'na nasıl gittiği sorusunun cevabı karşımıza çıkmaktadır. O dönemde Türkiye kamuoyunun yaklaşımı, çok haklı olarak Vehip Paşa'nın Habeşistan'a İngilizler tarafından gönderildiği şeklindeydi. İngilizlerin, zellikle Somali ve Cibuti'deki yerli Müslüman halkı İtalyanlara karşı harekete geçirmek istemeleri bunda etkili olmuş; İngilizler, meşhur bir Türk komutanı bölgeye götürmekle, Müslüman halk arasında propaganda yapmak ve yerli halkı İtalyanlarla karşı karşıya getirmek istemişlerdir. Vehip Paşa'nın Habeş ordusundaki görevi neydi? Vehip Paşa'nın

görevi bazı kaynaklarda Haile Selasiye'nin askeri danışmanı olarak belirtilmiştir(The Times, 15 Haziran 1940, Aslan, Toker, 2009, C. II: 492). Bu bilgi doğru olmakla birlikte Çanakkale Savaşı'nda da Güney Grubu komutanı olan Vehip Paşa Habeşistan'da güney cephesinde de görev yapmış ve cephe komutanı Nassibu'nun askeri danışmanlığında ve siper teşkilatının başında bulunmuştur((BCA, F.030.10.0.0, D.43962, Y.266.798.11, 13.12.1935, Erenbilge, 1936: 70; Arar, 1987: 47). Time, 14 Ekim 1935 tarihli sayısında, Adigrat'ın hiç direnme olmadan düştüğünü, şehre giren İtalyanların yaşlılar, kadınlar ve çocuklar dışında tamamen terk edilmiş bir şehir bulduklarını, geriye kalanların hepsinin beslenme yetersizliğinden muzdarip olduklarını, ülkedeki yiyeceklerin dağlarda saklanan savaşçılar için silip süpürüldüğünü yazıyordu. Time aynı sayısında *"Su savaşı kazanacak"* alt başlığıyla Vehip Paşa ile bir röportaj yayınlamıştır. Vehip Paşa'nın komutası altında 150.000 Etiyopyalı bulunduğunu belirten gazete Vehip Paşa için *"Eski Kartal Gagası (Old Eagle Beak)"* ünvanını uygun görmüştür. Gazeteye göre, Vehip Paşa burada Habeşistan'ın tek demiryolunu savunmak zorundaydı. Vehip Paşa, muhabir Stallings'e eski savaş kahramanlıklarını anlatarak övünmüş, daha sonra da şunları söylemiştir: *"İngilizler Habeşistan'ı işgal edebilir, Fransızlar da, ama İtalyanlar asla. Suyun bile İngilizleri takip edeceği şeklinde bir söz vardır. İngilizler yavaş hareket eder ve asla iletişimi kaybetmezler. Birlikleri için su ve kumanyayı yanlarında getirirler. Gelibolu'da ilk önce su yüzünden büyük sıkıntılar çektiler. Geri çekildiklerinde kendi gözlerimle gördüm ki, siperlere kadar su boruları döşemişler ve musluk takmışlar. Evet, 250.000 adamlı İngilizler, Habeşistan'ı yavaş yavaş ama kesin bir şekilde işgal edebilir. 500.000 adamlı İtalya kolaylıkla Addis Ababa'ya, Harar'a ve hatta Jimma'ya girebilir. Ama orada açıklıktan mahvolurlar... Niçin bana Etiyopya savunmasının detayları gibi şeyler soruyorsunuz? Su benim adıma İtalyanları yenilgiye uğratacaktır..."*

(<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,755121,00.html#ixzz0qYPB5f80>, 13.7.2010). İtalyan-Habeş Savaşı'nın devam ettiği günlerde Mısır'da da iç karışıklıklar başlamış, İngiltere aleyhinde gösteriler yapılmış ve bu olayların İtalya tarafından çıkartıldığı iddia edilmiştir(Cumhuriyet, 15 İkinciteşrin 1935).

Yukarıda belirttiğimiz gibi İtalyan-Habeş Savaşı Türkiye'de ilgiyle takip edilmiş, gazeteler ilk sayfalarında bu savaşa yer vermişlerdir. Gazetelerde

yer alan haberlerde Habeşistan lehine yayımlar dikkat çekmekte, bazen de abartılı bilgiler verilmektedir. Bu sırada Ekim ayından itibaren devam eden taarruzlarda kesin bir sonuca ulaşılamaması İtalyan komutanın değiştirilmesine neden olmuştur. General de Bono Hükümet tarafından “*Mareşal*” yapılarak geri çağrılmış, Mareşal Bodoglio Doğu Afrika Yüksek Komiserliği’ne, General Graziani de Eritre Valiliği’ne tayin edilmiştir. şimal cephesindeki İtalyan taarruzları durmuş, güneyde ise şiddetli yağmurların tekrar başlaması 12 İtalyan tankının çamura saplanmasına yol açmıştır. İtalyan ordusunda yer alan Eritre yerlileri de Habeş tarafına geçmeyi tercih etmişlerdir. Bundan sonra da Eritre yerlileri Habeşlerin tarafına geçmeye devam etmişlerdir(Cumhuriyet, 17, 24 İkinciteşrin 1935). Aralık ayına gelindiğinde ise ilginç bir bilgi dikkat çekmektedir. Dahiliye Vekaleti’nden Başbakanlık’a gönderilen yazıda Antakya’da çıkan “*Yenigün*” gazetesinin 29 Sonteşrin(Kasım) 1935 tarihli bir haberine yer verilmiştir. Yenigün gazetesi, Beyrut’ta yayınlanan “*Elbelağ*” gazetesine dayandırdığı haberinde; Kazım Karabekir ile birlikte dört kişilik bir Türk subay grubunun Adis-Ababa’ya gelmesinin beklendiğini, amaçlarının Habeşistan’da savunma tedbirleri almak ve Vehip Paşa’ya yardım etmek olduğunu yazmıştır. Habere göre Kazım Karabekir’le birlikte gelecek erkani harp subaylarının ikisi güney, ikisi de kuzey cephesine gideceklerdir(BCA, F.030.10.0.0, D.89B146, Y.101.656.27, 2.12.1935). Gerçekten de Kazım Karabekir, İtalya ile Habeşistan arasında yaşanan bu gelişmeler sırasında “*İngiltere İtalya ve Habeş Harbi*” adında bir eser kaleme almıştır. Karabekir önsözde bu eseri 24 Birinciteşrin(Ekim) 1935 tarihinde yazdığını belirtmektedir(Karabekir, 1935). Bu gelişmeler sırasında İngiltere’nin tavrı nasıldı? Bunu Habeşistan’daki Türk Maslahatgüzar’ın raporundan öğrenmek mümkündür. Maslahatgüzara göre; İngiltere elçisi Habeş İmparatoru ile görüşmesinde İngilizlerin ancak İtalyanların Habeşistan içinde saldırılara başladıktan sonra yardım edeceğini söylemiştir. Bu sırada İngilizler, Sudan ve Aden’de askeri hazırlıklar yapmaktadır. Hatta Aden’den gelen yolcuların ifadesine göre kırk uçak ve birkaç kruvazör bölgede toplanmıştır. İddialara göre, İngilizler Habeşlere gizlice silah ve cephane göndermektedir. Bir hafta önce de Habeş sınırına içlerinde ne olduğu belli olmasa da 300 kamyon yardım gelmiştir. Maslahatgüzar, İngiltere’nin eğer Fransa’nın askeri yardımını sağlayamazsa İtalya’ya karşı savaş açmayacağı düşüncesindedir. Böyle bir durumda ise Habeşlere silah ve mühimmat yardımı yapacak, eğer İtalyanlar Habeşistan’ın iç

kısımlarında ilerlemeye başlarsa İmparator'un izniyle o zaman İngiliz kuvvetleri harekete geçecektir(BCA, F.030.10.00, D.43598, Y.266.798.7, 10.10.1935). 1935 yılı Kasım ayında Milletler Cemiyeti İtalya'ya yaptırım uygulanması kararı almış; İtalya'ya silah, mühimmat ve savaş malzemesi sayılan maddelerin satılmasını, kredi açılmasını, altın ve gümüş nakit ve külçelerinden başka her türlü ithalatı yasaklamıştır. Türkiye de 15 Kasım 1935 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla bu yaptırımları uygulamayı kararlaştırmıştır(BCA, F:030.18.1.2, S:35032, Y:59.85.19, 15.11.1935; Nadis, Cumhuriyet, 15 İkinciteşrin 1935). Savaşın başlamasından altı hafta sonra Türkiye'ye bir değerlendirme ulaşmış ve bu rapor Başbakanlık'a da sunulmuştur. 14 Kasım 1935 tarihinde Adis-Ababa'dan gönderildiği anlaşılan rapora göre, savaşın Habeşler aleyhine cereyan ettiği düşüncesi öne çıkmaktadır. Kuzeyde General De Bono komutasındaki İtalyan birlikleri Tigre şehrini geçilmesi çok zor olan dağlık araziye, iklim ve arazi engellerine rağmen çok az bir kayıp vererek işgal etmişlerdir. Habeşler ilk İtalyan taarruzundan sonra Adigrat-Adowa-Axnum hattının güneyine çekilmişler, bu bölgeyi savunmaya çalışmışlardır. Vehip Paşa'nın da görev yaptığı güney cephesinde ise devam eden şiddetli yağmurlar İtalyan taarruzunu erteletmiştir. Vehip Paşa'nın bulunduğu Ogeden'de de yağmur mevsimi her zamankinden uzun sürmüştür. İtalyan komutan Graziani'nin birlikleri ancak son günlerde ilerlemeye başlamışlardır. Bu bölgede İtalyanlar uçaklar, tanklar ve sonra da zırhlı otomobiller kullanarak ilerlemektedir. İtalyan uçakları pek çok yerleşim yerini ve stratejik noktaları bombalamıştır. Rapora göre nispeten ulaşımı iyi olan bu bölgeden sonra İtalyanları ulaşımı zor olan dağlık yerler beklemektedir. Bu rapordan Vehip Paşa'nın bu sırada Habeşistan Ordusu'ndaki görevini bir kez daha netleştiriyoruz. Güney bölgesinin ve Ogeden'deki Habeş kuvvetlerinin "*umum kumandanı*" Dedjasmach Nassibu olup, Vehip Paşa bu komutana bağlı olarak görev yapmaktadır. Nassibu, Vehip Paşa'ya siper savunma teşkilatının sorumluluğunu vermiştir. Rapora göre Habeşlerin en büyük problemi silahsızlık ve özellikle de tüfek eksikliğidir. Habeş askerlerinin 20-30 şarjörden fazla mermisi yoktur. Cephane eksikliğinin giderilmesi çok uzun zaman alacağından o zamana kadar İtalyanlar kolayca ilerleyebileceklerdir. Bir de eyaletlerdeki kabile reisleri İtalyanlar tarafından cazip tekliflerle kandırılacak olursa İtalyanları durdurmak çok zor olacaktır(BCA, F.030.10.0.0, D.43962, Y.266.798.11, 13.12.1935). İtalyanların General Graziani'yi komutan olarak tayinleri sıradan

bir tercih değildi. Libya'daki birçok çatışmada tecrube kazanmış olan General Rodolfo Graziani, İtalyan ve sömürge birliklerinden olaşan karma birliklerin başında Somali'den saldırıya geçmişti. Geçmesi gereken arazi, diğer iki orduya göre biraz daha kolaydı, ama Mogadişu'daki üsse uzaklığı neredeyse iki kat daha uzundu ve su, yiyecek ve erzak sıkıntıları neredeyse iki kat daha fazlaydı ([http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,755119-3,00.html](http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,755119-3,00.html#ixzz0qYOkE1qY) #ixzz0qYOkE1qY,13.7.2010). İtalyan-Habeş Savaşı'nın uzayıp gitmesi barış görüşmelerinin gündeme gelmesine neden olmuş, İtalya'ya alınan yaptırım kararlarından sonra asıl gündem maddesi haline gelmiştir. Milletler Cemiyeti önderliğinde başlatılan bu girişimlere İtalyanlar prensipte olumlu yaklaşmışlar, Habeşler ise en ufak bir toprak parçasını bile kaybetmeye razı olmadıklarını bildirmişlerdi. Bu sırada hem şimal, hem de cenub cephesinde çarpışmalar devam etmekte, Habeşler her iki cephede de yeni başarılar kazandıklarını aıklamaktaydılar(Cumhuriyet, 11-12 Birincikanun 1935). 1936 yılı Ocak ayına gelindiğinde İngiltere ve Fransa, Habeşistan'da barışı sağlamak için baskılarını artırmaya başladılar(BCA, F.030.10.0.0, D.424439, Y.238.607.4, 13.1.1936)

#### **İtalya-Habeşistan Savaşı'nda Sona Doğru**

Mart ayında Habeşistan'dan alınan "*hususı bir mektup*" Türkçeye evrilerek Başbakanlık'a sunulmuştur. 28 şubat 1936'da Adis-Ababa'dan yazılan bu mektup Habeşistan Savaşı'nın o sıradaki durumunu açıklamaktaydı. Buna göre; şiddetli yağmurlar mevsimine bir veya bir buçuk aylık bir zaman kalmıştır. Bunun anlamı İtalyanların işgal faaliyetlerini bu süre içinde yapmaları gerektiğidir. İtalyanlar, 1936 yılının ilk iki ayında bazı başarılar kazanmışlar ve büyük kuvvetlerle ilerlemeye çalışmaktadırlar. Hatta Habeşistan'ın Harbiye Nazırı Ras Moulougheta'nın ordusunu dağıtmayı başarmışlar ve Habeşlere de daha fazla kayıp verdimişlerdir. Savaşın başında kuzey-güney istikametinde gelişen muharebeler, artık doğu-batı yönüne dönüşmüştür. Habeş genel karargahı İmparator Haile Selasiye ile birlikte kuzeye nakledilmiştir. İtalyanlar İmparator'un bulunduğunu düşündükleri bölgeleri uçakla bombalamakta, bundan dolayı İmparator çeşitli aldatma yöntemlerine başvurmaktadır. Raporda Vehip Paşa'nın görev yaptığı güney cephesi hakkında da bilgiler verilmektedir. Bu cephede İtalyanlar,  koldan saldırıya geçmişlerse de son birkaç hafta içinde bir başarı sağlayamamışlardır. Hatta  koldan birini oluşturan Negelli kolu birkaç mil gerilemiştir. Bu cephede İtalyan General Graziani'nin bundan sonraki saldırısının Webi şebeli boyunca olacağı tahmin edilmektedir(BCA,

F.030.10.0.0, D.424454, Y.238.607.19, 23.3.1936). İtalyan komutan Graziani, Vehip Paşa'nın yardımı ile sürekli olarak mevzilerini tahkim eden Nassibu'ya karşı büyük bir taarruza karar vermişti. Bu sırada Vehip Paşa'nın da bulunduğu güney cephesindeki kuvvetlerin sayısı 30.000-35.000 civarındaydı. Graziani, 17 Nisan 1936'da Habeşleri ağır bir yenilgiye uğratmış, fakat İtalyanlar da çok fazla kayıp vermişlerdi(Perk, 1940: 53-54). Ancak İtalyanlar bu cephede çok zorlanmışlar, savaşın başında burada 11 günde ancak 20 kilometre ilerlemeyi başarabilmişlerdi(Erenbilge, 1936: 69). Time, Vehip Paşa'nın görev yaptığı güney cephesindeki son savaşı şu şekilde aktarmaktadır: “*Tüm savaşın en kanlı muharebesi, Sassa Baneh olarak bilinen su delikleri ve çamurdan kulübelere grubu etrafında son haftasına giriyordu. Burada ince yapılı, kurnaz Ras Nassibu en iyi adamlarından oluşan birliklerini vaktiyle Türk generali olan Vehip Paşa'nın komutası altında kazılan bir dizi özenle hazırlanmış tahkimatta siper almış şekilde konuşlandırırmıştı. General Graziani komutasındaki dört kol, kasabayı kuşatmaya çalışıyor, topraklarla döverek teslim olmaya zorluyordu.*” (<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,882619,00.html>, 1.6.2010)

Graziani, 4 Mayıs 1936 itibariyle Güney cephesindeki savaşı kazanmıştı. Daha sonra karargaha kadar geldiğinde Vehip Paşa ile Nassibu'nun Fransız sınırına geçtiğini öğrendi. İtalyanların en gayretli komutanı olan Graziani, bu cephede muharebeyi kazanmasına rağmen Habeşleri imha edememiştir. Elinde Habeşlere göre çok üstün kuvvetler olmasına karşılıklı büyük bir başarıya imza atamadı(Erenbilge, 1936: 61). Ancak Habeşlerin İtalya'ya karşı direnişleri daha uzun süre devam edemedi ve başkent İtalyanların eline geçti. İmparator Haile Selasiye, İtalyan ilerleyişi karşısında ümitsizliğe kapılmış ve bu duruma bir çare arayışına girişmişti. Bunun için önce Fransız Elçiliği'ne gitmiş ve savaşmaya devam etmek zorunda olduğunu, ancak İtalyanların bu ilerleyişinin karşısında durmanın mümkün olmadığını söylemiştir. İmparator ve iki oğlu, Veliht Prens Asfa-Wassan ve 13 yaşındaki oğlu Prens Makonnen için en iyi seçenek ülkeyi terk etmektir. İngilizlerin koruması altındaki Filistin'deki Koptik Manastırı İmparatorun aklına ilk gelen sığınaktı. Ama Kraliyet ailesinin sahile giden 494 millik Habeşistan demiryolunun diğer ucundaki Fransız Cibuti'sinde geçici olarak güvenliğinin sağlanması gerekmekteydi. Fransızların kendisi ve ailesinin güvenliğini garanti etmesinden sonra Haile Selasiye saraya geri döndü. Haile Selasiye, saray önünde toplanan büyük kalabalığa son konuşmasını



yaptı(<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,756036,00.html#ixzz0qYMtGDBI>, 17.7.2010). Haile Selasiye, İtalyanların galibiyete yaklaştığı dönemde İngilizlerden ümidini iyice kesmişti: “İngiltere, ona güzel sözler söyleyerek ve birçok vaatte bulunarak onu cesaretlendirmişti, ama ona çok az silah vermişlerdi ve bu silahların ücreti nakit olarak ödenmişti”. Selasiye, gece yarısı Adis-Ababa’da gizlice kraliyet trenine binmiş ve sahile doğru kaçmıştır. Yanında ailesi, 30 kadar arkadaşı, hizmetli ve çok sayıda eşyası olan İmparator iki gün süren yolculuktan sonra Fransız sömürgesi olan Cibuti’ye ulaşmış, İngiltere ve Fransa tarafından bir hükümdar gibi muamele görmüştür. Fransız askerler ona kraliyet selamı vermiş ve İngiliz kruvazörü Enterprise onu limanda beklemiştir. Enterprise, demir almadan iki saat önce Güney ordularının komutanı Ras Nassibu ve yardımcısı Vehip Paşa da binmişti. Enterprise İmparator’u Filistin’deki bir sığınağa götürmüştür (<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,7560362,00.html>17.7.2010).

Vehip Paşa, Habeşistan’dan ayrılmadan önce askerlerini silah ve cephanelerini onlara bırakarak memleketlerine göndermiştir. Bundan sonra Nassibu ile birlikte oradan ayrılarak Cibuti’ye gitmiştir. Vehip Paşa, Habeşistan’dan Mısır’a dönerken Cibuti’de gemiden indiğinde Haile Selasiye ile karşılaşmış, İmparator kendisine “-Ah, keşke senin dediğini yapsaydım Vehip Paşa, fakat bil ki ben hain değilim... Beni aldattular” demiştir. Vehip Paşa da savaş başlamadan önce hazırladığı rapor dikkate alınsaydı, böyle bir mağlubiyetin yaşanmayacağı düşüncesindedir. Vehip Paşa’ya göre yenilginin nedeni içeride karşılaşılan ihanetler ve İtalyan silah ve cephanesinin Habeşlere göre çok üstün olmasıdır(Kandemir, 1939: 5; Aydın Tarihi, 1936: 15) Vehip Paşa Habeşistan’daki komutanlığından dolayı bir ücret almış mıydı? Bu konuda ulaşabildiğimiz tek bilgi Vehip Paşa’nın Sidi Gaber’den eşine 2 Eylül 1938’de yazdığı mektupta bulunmaktadır. Vehip Paşa bu mektupta kendisine 15 Mısır Lirası maaş bağlandığını yazmakta ve eşine “Bu aylıkla, sen ve ben; burada geçinebiliriz” demektedir. Vehip Paşa ilk maaşının bir kısmını eşine, bir kısmını da elbisesi olmayan oğlu Muzaffer’e göndereceğini söylemektedir(Vehip Paşa’nın 2 Eylül 1938 tarihli mektubu). Habeşistan Savaşı, Vehip Paşa’nın iştirak ettiği son savaş olmuştur. Artık yaşlanan Vehip Paşa, Habeşistan macerasından sonra yine Mısır’a dönmüş ve 1939 yılında Türkiye’ye gelene kadar burada yaşamıştır.

## SONUÇ

1935-1936 yıllarında meydana gelen İtalyan-Habeşistan Savaşı, savaş ihtimalinin ortaya çıkmasından itibaren gerek Hükümet, gerekse Türk kamuoyu tarafından dikkatle izlenmiştir. İtalya'nın yayılcı politikasından rahatsız olan Türkiye'nin ilgisi, Vehip Paşa'nın Habeş ordusunda görev alacağının haber alınmasıyla birlikte daha da artmıştır. Hükümet, gelişmeleri sürekli olarak izlemiş, zaman zaman Atatürk'ü de bilgilendirmiştir. Gazeteler ise özellikle savaşın ilk dönemlerinde Habeşistan'daki gelişmelere birinci sayfalarında yer vermişler ve Habeşistan yanlısı yayınlar yapmışlardır. Vehip Paşa bu savaşta İtalyanlara karşı oluşturulan güney cephesinde görev almıştır. Vehip Paşa'nın komutan olarak gönderilmesinde İngilizlerin rolü olduğu ve böylece bir Müslüman komutan vasıtasıyla İtalyanlara karşı Somali ve Eritre'deki Müslüman halkın desteğini sağlamayı amaçladıkları anlaşılmaktadır.

## KAYNAKLAR

### a. Arşiv Kaynakları

- 1-Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA)
- 2-Cumhurbaşkanlığı Arşivi(CA)

### b. Süreli Yayınlar

- 1-Ayın Tarihi
- 2-Cumhuriyet
- 3-Tarih Konuşuyor
- 4-The Times
- 5-Time
- 6-Yeni Sabah

### c. Tetkik Eserler

- Aslan, N.; Toker, H. (2009), Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Albay ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, C.II.
- Erenbilge, M. N. (1936), Habeş Eli ve İtalya-Habeş Harbi, Aydınlık Basımevi
- Karabekir, K. (1935), İngiltere İtalya ve Habeş Harbi, Tecelli Basımevi
- Kutay, C. (1973), Çerkez Ethem Dosyası, Boğaziçi Yayınları, C. II

Nizamoğlu, Y. (2010), Vehip Paşa'nın Hayatı ve Askeri Faaliyetleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, 2010  
Perk, K. (1940), İtalya-Habeş Harbi, İstanbul, Askeri Matbaa Gnkur 10. şube

**d. Makaleler**

Arar, İ. (1987), "Macera Dolu Bir Hayat: Vehib Paşa", Tarih ve Toplum, 48: 41-48

Kandemir, (1939), "Vehib Paşa ile Bir Mülakat", Yeni Sabah, 533: 5

Kandemir, "Vehib Paşa", Yakın Tarihimiz, C. IV: 152-153

Kutay, C. (1965), "Vehib Paşa Adis Ababa'yı Nasıl Savundu?", Tarih Konuşuyor, 16: 1302-134

Nadi, Y. (1935), "Zecri Tedbirler Kamutaydan Geçerken", Cumhuriyet, 4133: 1

**e. İnternet Siteleri**

(<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,755121,00.html#ixzz0qYPB5f8Q>, 13.7.2010)

(<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,755119-3,00.html#ixzz0qYOkE1qY>, 13.7.2010)

(<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,882619,00.html>, 1.6.2010)

(<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,7560362,00.html> 17.7.2010).

Ek: 1- Vehip Paşa'nın 2 Eylöl 1938 tarihli mektubu

